

ZE STUDIÓW NAD NAZWAMI WŁASNYMI

Terminologia
Teoria i metodologia badań
Zagadnienia nazwotwórstwa

REDAKCJA NAUKOWA

**Adam Siwiec
Izabela Domaciuk-Czarny
Marcin Kojder**

Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej

ZE STUDIÓW NAD NAZWAMI WŁASNYMI

Terminologia
Teoria i metodologia badań
Zagadnienia nazwotwórstwa

REDAKCJA NAUKOWA

**Adam Siwiec
Izabela Domaciuk-Czarny
Marcin Kojder**

Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej
Lublin 2020

RECENZENT TOMU

Prof. dr hab. Andrzej Sieradzki

RECENZENCI ROZDZIAŁÓW MONOGRAFII

Prof. dr hab. Mieczysław Balowski

Дфн., проф. Елена П. Березович

Prof. dr hab. Maria Biolik

Prof. dr hab. Leonarda Dacewicz

Дфн., проф. Віктор М. Моуцієнко

Dr hab. Alina Naruszewicz-Duchlińska, prof. nadzw.

Prof. PaedDr Vladimír Patrás, CSc.

Dr hab. Teresa Pluskota, prof. nadzw.

Prof. dr hab. Renata Przybylska

Prof. dr hab. Artur Rejter

Mgr Gabriel Rožai, PhD

Дфн., проф. Василь І. Сирин

PhDr Pavel Štěpán, PhD

REDAKCJA WYDAWNICZA

Anna Marszał

REDAKCJA STRESZCZEŃ W JĘZYKU ANGIELSKIM

Andrew Buchanan

TŁUMACZENIE STRESZCZENIA DO TEKSTU MILANA HARVALIKA I IVETY VALENTOVEJ

Milan Harvalík

TŁUMACZENIE STRESZCZENIA DO TEKSTU MAGDALENY GRAF

Marta Nowak

REDAKCJA TECHNICZNA

Agnieszka Muchowska

PROJEKT OKŁADKI I STRON TYTUŁOWYCH

Krzysztof Trojnar

SKŁAD

Agnieszka Muchowska

© Wydawnictwo UMCS, Lublin 2020

ISBN 978-83-227-9341-1

Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej

ul. Idziego Radziszewskiego 11, 20-031 Lublin

tel. 81 537 53 04

www.wydawnictwo.umcs.eu

e-mail: sekretariat@wydawnictwo.umcs.lublin.pl

Dział Handlowy

tel./faks 81 537 53 02

Księgarnia internetowa: www.wydawnictwo.umcs.eu

e-mail: wydawnictwo@umcs.eu

Druk i oprawa

Mazowieckie Centrum Poligrafii Wojciech Hunkiewicz

ul. Lisi Jar 29, 05-270 Marki

SPIS TREŚCI

Wstęp	7
ARTUR GAŁKOWSKI	
Rozwój międzynarodowych prac nad terminologią onomastyczną – przegląd ujęć słowiańskich	11
MILAN HARVALÍK, IVETA VALENTOVÁ	
Tendence a možnosti zpracování onomastické terminologie	31
BARBARA CZOPEK-KOPCIUCH	
Jeszcze o potrzebie ujednolicenia terminologii onomastycznej	47
HALSZKA GÓRNY	
Polska terminologia antroponomastyczna – ku systematyzacji i normalizacji	55
URSZULA BIJAK	
Rozwój polskiej terminologii toponomastycznej	67
ГАННА МЕЗЕНКА	
Найменні тапаграфічных аб'ектаў у межах паселішча як адзінкі беларускай тапанімічнай тэрміналогіі: праблемы драбнення і інтэграцыі	79
AGNIESZKA MYSZKA	
Nazwy kulturowe w polskiej urbanonomimii – zakres i ewolucja terminu	87
EWA ORONOWICZ-KIDA	
Nazwy topograficzne w polskiej placeonomimii – zakres i ewolucja terminu	105
MAGDALENA GRAF	
Pogranicze nauk – terminologiczne dylematy onomastyki literackiej	119
RUDOLF ŠRÁMEK	
Model obecného konceptu a struktury funkční onomastiky	131
PAVOL ODALOŠ	
Paradigmatické typy onomastiky	151

MARIUSZ RUTKOWSKI, KATARZYNA SKOWRONEK	
Onomastyczna analiza dyskursu. Zarys problematyki	165
ЗОРЯНА КУПЧИНСЬКА	
Ареалогія, стратиграфія та ойконімний ландшафт: точки перетину	179
ВІРА КОТОВИЧ	
Ойконімія в контексті лінгвокультурології: питання методології	191
ІРЫНА ГАПОНЕНКА	
Колеранайменні ў беларускай, рускай і польскай тапаніміі: частотнасць, спосабы рэалізацыі семантыкі, этнарэlevantныя характарыстыкі	205
ANNA CZAPLA	
Toponimy ziemi halickiej w nowej interpretacji	217
JAROMÍR KRŠKO	
Reflexia historických faktov v procese formovania stredovekej antroponymie (na príklade Hontu)	229
DANUTA LECH-KIRSTEIN	
Nazwa własna a nazwa pospolita – dylematy z pogranicza chrematonimii ...	239
Indeks nazwisk	251

JAROMÍR KRŠKO

Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici (Slovenia)

REFLEXIA HISTORICKÝCH FAKTOV V PROCESE FORMOVANIA STREDOVEKEJ ANTROPONYMIE (NA PRÍKLADE HONTU)*

Kľúčové slová: Hont, historická antroponymia, antroponymická sústava, druhotné meno, rodné meno

Výskum najstaršej (stredovekej) antroponymie dochovanej v historických listinách, súdnych spisoch a pod. je dôležitou súčasťou onomastiky, pretože analýza týchto archíválií odhaľuje bežný život nielen najvyšších spoločenských vrstiev vtedajšej doby, ale predovšetkým bežný život poddaných, reálie, s ktorými sa stretávali, ich vnímanie prostredia v ktorom žili, pracovali. Sekundárne informácie historických listín nám odкрývajú zamestnanecké pomery, migráciu obyvateľov v rámci jednotlivých panstiev, vzťah konkrétnych ľudí voči nadriadeným mocenským inštitúciám, rodinné pomery v rámci jednotlivých mikrospoločenských.

Dochované antroponymá (predovšetkým najnižších sociálnych vrstiev) zároveň reflektujú živú antroponymiu, ktorá sa používala v bežnej komunikácii. Pri úradnom kontakte predstaviteľov panstva s kontaktnou osobou obce (najčastejšie s richtárom, prípadne s prísazným) zapísal prítomný pisár mená poddaných, ktorí boli povinní platiť dane hradnému panstvu. Ďalším dôvodom súpisu poddaných obce (boli súčasťou majetku obce) bol predaj, kúpa alebo výmena obce v rámci majetkových transakcií¹. Výslednú podobu zapísaných antroponým mohol ovplyvniť samotný pisár svojou skúsenosťou, znalosťou miestneho jazyka (prípadne nárečia) – preto v niektorých zápisoch dochádza k rôznym podobám rovnakého mena (Fabianus *Posawka* – Žibritov, 1558, Iacobus *Buzawka* / Petrus *Buzalka* – Žibritov, 1602; Andreas *Swecz* / Laurentius *Schwecz* – Krnišov, 1558). Pokiaľ na začiatku 17.

* Štúdia bola spracovaná v rámci grantového projektu VEGA 1/0095/17 Kríza a kolaps na pomedzí stredoveku a novoveku (sondy do problematiky v slovenskom kontexte).

¹ V tomto prípade máme na mysli delbu majetku Čabradského panstva v rokoch 1475 a 1476 medzi vtedajšími vlastníkmi Petrom Horvátom a jeho švagrinou Eufrozínou, vdovou po Damiánovi Horvátovi. Strany zúčastnené na delbe potrebovali spísať všetok majetok aj s poddanými (hlavami jednotlivých rodín), od ktorých vymáhali dane a plnenie poddanských robôt. V súpisoch sú postupne vymenované zástupcovia jednotlivých usadlostí. (Maliniak, Krško, 2019: 344).

storočia zápisy potvrdzujú ustálenú dvojmennú sústavu s dedičným priezviskom, výskyt jednočlenného mena mohol byť ovplyvnený pisárom, ktorý nezapísal rodné meno, pretože nerozumel jeho podobu, prípadne v živom pomenovaní obyvateľov obce táto osoba bola známa len pod jedným menom (čo by však nezodpovedalo úradnému aktu – súpisu daňovníkov) (*Matheczkj*, *Mjkw* – Ilija, 1558; *Pjetrowskj* – Svätý Anton, 1602; *Prauotinzkj* – Devičie, 1602 atď.). V konečnom rade výslednú podobu antroponyma môže ovplyvniť historik, ktorý chybné prečíta pôvodný zápis v listine. Odchýlka môže byť spôsobená napr. použitou grafikou v origináli listiny.

Historické doklady pre výskum antroponymie z oblasti Hontu poskytuje predovšetkým monografia o osídlení stredovekého Hontu od Istvána Bakácsa (1971). V príspevku však nevenujeme pozornosť celej Hontianskej stolici, ale výskum sme zúžili na pôvodné Čabradské panstvo. V neskorom stredoveku k hradnému panstvu Čabrad patrilo podhradie (neskôr Čabradské Podhradie), prédium Čabrad (dnes pravdepodobne samota Konské), obce Čabradský Vrbovok, Medovarce, Devičie, Teplica (dnes samota Tepličky pri Hontianskych Nemciach), Krnišov (dnes Kráľovce-Krnišov), Žibritov, Štefultov (dnes miestna časť Banskej Štiavnice), Ilija, Svätý Anton, Prenčov (obidve obce aj so zaniknutými prédiami Dorfel, Pakhaus a Štálov), Beluj a Lehôtka (dnes Sitnianska Lehôtka). V juhovýchodnej časti Hontu k hradu patrila Opava a od záveru stredoveku aj Čelovce a majetkové podiely v Horných Nekyjách a Neklinci (dnes súčasť obce Vinica), ako aj podiely v Ďurkovciach a Sečiankach. V centrálnej časti Hontu patrili k panstvu podiely v Slatine a od záveru stredoveku aj v Plášťovciach a Rykynčiciach. Napokon na západnom okraji Hontu patrili majiteľom panstva od záveru skúmaného obdobia podiely v Devičanoch a tiež Veľký Pesek, Trhyňa (dnes súčasť Sikenice) a Šalov (Maliniak, 2017, aj s mapou majetkov). Hontu a výskumu antroponymie v tejto oblasti venovali pozornosť predovšetkým Vladimír Šmilauer (1973) a Milan Majtán (pozri napr. Majtán, 1980). Pri analýze viacerých antroponým môžeme vychádzať z interpretácií viacerých prác venovaných historickej antroponymii – predovšetkým z korpusu Marie Malecovej (1994).

V príspevku na XX. slovenskej onomastickej konferencii v roku 2017 (Maliniak, Krško, 2018) sme venovali pozornosť historickým antroponymám poddaných Čabradského panstva v rokoch 1408 až 1526. Z rokov 1475/1476 máme súpis poddaných panstva (resp. hláv jednotlivých rodín, ktorí platili dane), pretože došlo k delbe majetku (pozri pozn. č. 1). V tomto časovom rozpätí sme zaznamenali vyše 500 osobných mien. Na podobu zapísaných antroponým v historických súpisoch výrazne vplývalo latinské znenie písomností doplnené niekoľkými nemeckými zápsmi ako aj etnicky zmiešané územie (v severnej časti panstva s nemeckými obyvateľmi, v centrálnej časti so slovenským obyvateľstvom a v južnej časti s maďarskými obyvateľmi).

Ako sme konštatovali pri analýze obdobia prelomu 15. a 16. storočia, v najstarších písomnostiach z tohto obdobia doznieva jednomenná antroponymická sústava – *Johannes* (Prenčov, 1476); *Martus* (Prenčov, 1512); *Jakab* (Devičie, 1476); *Stephan, Moyses, Jacobawitz*², *Miksche* (Štefultov, 1509); *Martinus, Anthonius* (Krnišov, 1476); *Ladislaus* (Medovarce, 1439); *Blasius* (Svätý Anton, 1433); *Gasparus* (Svätý Anton, 1476); *Gilg* (Svätý Anton, 1487); *Gregusch, Latzko* (Svätý Anton, 1512); *Venceslaus* (Svätý Anton, 1526); *Jacobus* (Žibritov, 1476).

Jednomenná antroponymická sústava postupne nestačila na presnú identifikáciu obyvateľov, preto sa postupne prechádzalo na bližšiu charakteristiku menom otca. Takýto typ antroponyma nachádzame aj v skúmanom korpuse – *Jacobus filius Pauli, Thomas filius Johannis, Martinus filius Nikoch* (Čabradský Vrbovok, 1408); *Nicolaus filius Jacobi Bensycz*³, *Gaspar filius Pagacz*⁴ (Čabradský Vrbovok, 1464); *Laurentius et Benedictus filii Luce, Naryk filius Berko, Symon filius Ruh, Petrus filius Jacobi* (Čabradský Vrbovok, 1486).

Ako sme už konštatovali, zápisy mien poddaných zachytávajú živú sústavu antroponým ovplyvnenú potrebou presne identifikovať jednotlivca v rámci obce. Keďže ide o zápis živých mien, aké fungovali v bežnej komunikácii, niektoré charakteristiky by sme mohli považovať (zdanlivo) za prezývky. Ale ako správne upozornila Iveta Valentová (2012), individuálnu prezývku a charakteristiku (Ch) ako funkčný člen živého mena spája rovnaký sémantický príznak

[užší spoločenský úzus], ale zatiaľ čo pri Ch, respektíve pri živých menách, ktorých môže byť Ch súčasťou, užším spoločenským úzom je celý dedinský kolektív, prezývka je typická pre malé sociálne skupiny – vekovo, záujmové, profesijne alebo inak sociálne ohraničené (žiacka alebo študentská trieda, kolektív učiteľov alebo iný pracovný kolektív, partia kamarátov, skupina poľovníkov, väzňov ap.) (Valentová, 2012: 116).

Vzťah onomastických termínov prímeno – charakteristika (Ch) – prezývka vnímame rovnako, ako ich vo svojej štúdii naznačila I. Valentová, predovšetkým v chápaní rozdielov charakteristika (Ch) – prezývka. Rozdielne však vnímame postavenie termínov prímeno – charakteristika (Ch) ako funkčného člena živého

² Antropoformant *-ovič* však naznačuje, že meno nositeľa by sa mohlo zapisovať aj vo forme *filius*. Motiváciou bolo meno otca (Jakub).

³ Meno otca je tu už dvojzložkové – Jakub Benšič.

⁴ V tomto prípade bolo meno otca apelatívneho pôvodu – *Pagáč*. Zaujímavosťou je, že Gašpar Pagáč je v roku 1464 zapísaný ako *Gaspar filius Pagacz*, ale v súpise z roku 1476 je už zapísaný len ako *Gaspar Pogach*. Svedčí to o ustálení antroponyma a prenose prímena z otca na syna. V tomto prípade ide o ranú formu priezviska.

mena, pretože na základe motivačných faktorov a funkčnej platnosti vidíme pri nich najsilnejší prienik. Iveta Valentová vidí skôr funkčnú spojitosť medzi historickým prímenom a prezývkou – „v slovenskej onomastike sa na tento druh «historických» prezývok v jednomennej sústave ustálil termín prímeno a po jeho kodifikácii (v roku 1781) počas josefínskych reforiem ako dedičného člena v dvojmennej antroponymickej sústave termín priezvisko” (Valentová, 2012: 114).

Jednotlivé prímená slúžili na presnú identifikáciu konkrétneho jednotlivca v sociálnej skupine obce vo vnútri komunity i navonok (v našom prípade voči hradu Čabrad ako administratívnej jednotke) a boli pevnou súčasťou živej podoby antroponyma, fungovali teda len s konkrétnym rodným menom jednotlivca (na rozdiel od prezývky, ktorá funguje aj bez rodného mena alebo priezviska svojho nositeľa). Získaním príznaku [+ dedičnosť] sa transformovali na druh antroponým, ktorý v onomastike označujeme termínom priezvisko. O procese dedičnosti pôvodného prímena svedčia neskoršie antroponymá z konca 16. a začiatku 17. storočia, z čoho vyplýva, že 16. storočie bolo dôležitým obdobím formovania sa dvojmennej sústavy.

Špecifické postavenie prímena vidíme aj v jeho blízkom spojení s motivujúcim apelatívom a v rovnakom spojení s propriom, ku ktorému ho viažu primárne propriálne funkcie – nominačná, špecifikačná a diferenciacná. Existujúce sémantické príznaky apelatíva ešte pretrvávajú v danom prímene, preto ho z tohto hľadiska môžeme hodnotiť ako apelatívum. Na druhej strane však vnímame spojenie prímena s nadradeným antroponymom, preto ho z hľadiska funkcie (presne identifikovať konkrétneho jedinca) vnímame ako proprium (rovnako tak napr. Trawińska, 2017: 200). Práve prechodná fáza prímena (na rozhraní apelatíva a propria) umožňovala pisárovi v niektorých prípadoch preložiť niektoré prímená do maďarčiny alebo do latinčiny. Proprium ako také nie je preložiteľné, preložiteľné je len apelatívum (k tomu bližšie Krško, 2002: 150–151). Svedčia o tom mená poddaných: *Michael Carnifex*, *Petrus Faber*, *Michael Molnar*, *Benedictus Wamos* (Svätý Anton, 1476, lat. *carnifex* – mäsiar; lat. *faber* – kováč, maď. *molnár* – mlynár, maď. *vámos* – mýtnik); *Laurentius Warga*, *Paulus Molnar* (Prenčov, 1476, maď. *varga* – obuvník, maď. *molnár* – mlynár). Niektoré prímená nevyjadrujú len postupný prechod od jednomennej sústavy k dvojmennej, ale odkazujú aj na mimojazykovú skutočnosť – napätie medzi pohanským a kresťanským svetonázorom – mená *Symon Pogan* (Medovarce, 1439); *Nicolaus Pohanoczky*, *Georgius Pogaan* (Medovarce, 1476) bližšie charakterizujú tieto osoby ako pohanov. Mená *Gallus Pyspek* (Medovarce, 1476, maď. *püspök* – biskup⁵); *Nicolaus Sentew dictus* (Čabradský Vrbovok, 1408);

⁵ Motiváciou prímena nemusela byť v tomto prípade cirkevná hodnosť biskupa, ale nositeľ tohto mena mohol mať napr. lysinu podobnú tonzúre duchovných, prípadne mohol výrazne prezentovať svoju vieru a pod.

Petrus Zenthe (Čabradský Vrbovok, 1453, maď. *szent* – svätý) tvoria opozíciu voči predchádzajúcim menám a poukazujú na pokrstených, prípadne silne veriacich ľudí.

V stredovekých antroponymách sa prímeno vo fáze formovania dvojmenne sústavy pripájalo k menu pomocou slova zvaný (lat. *dictus*) a vyjadrovalo určitú vlastnosť nositeľa mena – v listine z Čabradského Vrbovka z roku 1408 sú uvedené mená poddaných: *Thomas dictus Pelhes*, *Nicolaus Sentew dictus*, *Vrbanus Nikus dictus Nemeth*, *Johannes dictus Kaezen*, *Anthonijs dictus Chulek*; v roku 1464 – *Michael Cherthok dictus*; 1486 – *Ladislaus dictus Warboky*. V neskorších listinách (z rokov 1558 a 1602) takéto podoby už nenachádzame.

Dôležitým zistením vyplývajúcim z analýzy staršieho štádia antroponým poddaných Čabradského panstva v rokoch 1408 až 1526 boli prímenná motivované katojkonymami podľa obcí hradného panstva. Podľa súpisu z roku 1476 mala osada Lehôtka jedinou obývanú usadlosť, v ktorej je zapísaný *Blasius Lehothkay*. Katojkonymum Lehotský (maď. Lehotkai) je celkom prirodzené v hľadisku lokalizácie bývania tohto poddaného. Ale katojkonymum nebolo potrebné, pretože v obci žil len jeden obyvateľ, na identifikáciu ktorého postačovalo jeho rodné meno. Rovnaký prípad nachádzame v (dnes zaniknutej) osade Teplička – tu sa v súpise z roku 1476 spomína *Georgius Thepliczey* (Teplický). V Opave sme medzi menami štyroch poddaných zaznamenali meno *Lucas Apoway* (Opavský) a v Čabradskom Vrbovku je v tom istom roku zapísaný *Jacobus Warbok* (Vrbovský, resp. Vrbovok). Zaujímavosťou týchto prímenných katojkonymického pôvodu je, že označujú jednotlivcov pochádzajúcich z rovnomenných obcí, v ktorých by mal mať každý obyvateľ rovnaké prímeno tohto typu. O tom, či tieto prímenná fungovali aj v bežnej komunikácii medzi ostatnými obyvateľmi alebo ich zapísal (preložil do maďarčiny, resp. vytvoril v maďarčine) len pisár kvôli presnej identifikácii jednotlivcov, sa môžeme len domnievať. Predpokladáme však, že motiváciou týchto prímenných bolo vyjadrenie vzťahu obyvateľov týchto obcí voči hradu, t. zn., že išlo o osoby, ktoré sprostredkovali kontakt medzi obcou a hradom a predstavitelia hradu sa obracali práve na týchto poddaných. Prímeno v tomto prípade plnilo nielen diferenčnú ale aj informačnú funkciu.

V mladšom štádiu dvojmennej antroponymickej sústavy – v našej výskumnej vzorke je reprezentovaná rokmi 1558–1602, sme už nezaznamenali jednomennú sústavu (vo forme rodného mena) a dvojmenná antroponymická sústava odkazujúca na synovsko-otcovský rodinný vzťah bola už pri počte 509 mien zastúpená minimálne – zistili sme len 5 takýchto mien (*Iacobus Philippi filius*, *Bartolomaeus filius Vhriny* – Sitnianska Lehôtka, 1602; *Ioannes filius Abrahami* – Ilija, 1602; *Bartholomaei Gregorii filii* – Opava, 1602; *Filii Matthiae Njeky* – Nekyje, 1602). Pôvodný model vyjadrujúci priamy rodinný stav v otcovskej línii bol niekedy nahradený zmenou formálnej stránky propria onymickou deriváciou. Išlo o použitie

antropoformantu -ovič vyjadrujúci synovsko-otcovský rodinný vzťah – *Janko Bogalowjcz, Mjkwš Stepanczowjcz, Janko Galowjcz, Anthal Benjowjcz, Jano Hemplowjch, Sjmko Kapsowjcz* (Prenčov, 1558); *Adamus Paulowich, Iacobus Durinowich, Ioannes Klymentowjch* (Krnišov, 1602); *Gregorii Laczkowjch, Franciszi Laczkowjch* (Rykynčice, 1602); *Iacobi Mihalowjch* (Prenčov, 1602); *Michael Ondrasowych, Stephanus Lukaczowjch* (Svätý Anton, 1602).

Napriek tomu, že sme konštatovali, že v mladšom štádiu (1558–1602) sme nezaznamenali jednomennú sústavu, v analyzovanom súbore sú zapísané aj poddaní, ktorí boli označení len jedným menom – *Pwrthel* (Svätý Anton, 1558); *Matheczkj, Mjkwš* (Ilija, 1558); *Pjjetrowskj* (Svätý Anton, 1602); *Prautinzkj* (Devičie, 1602); *Ztankowjch, Czernakowjch, Stiemkowjch, Miskowech, Feriencz* (Prenčov, 1602); *Laurentius* (Beluj, 1602); *Florenowich, Kowachowjch* (Krnišov, 1602). Tieto mená však reflektujú živú sústavu mien, ktoré reprezentovali vtedajšiu komunikačnú situáciu. Človek, ktorý diktoval pisárovi mená jednotlivých platiteľov daní po domoch, nadiktoval takú podobu mena, aká sa používala v bežnej komunikácii – niektorí poddaní boli v (oficiálnej) komunikácii označovaní rodným menom a priezviskom – *Michael Šybredowskj, Benedictus Kljment* (Krnišov, 1602), niektorí poddaní vystupovali len pod priezviskom – *Miskowech, Feriencz* (Prenčov, 1602), niektoré krstné mená boli zapísané v oficiálnej (latinizovanej) podobe a naproti nim vystupujú hypokoristické podoby rodných mien – *Gregorius Zthanjowjcz / Jwrko Gregwssowjcz* (Svätý Anton, 1558); *Jan Zthankow / Janko Bogalowjcz, Janko Galowjcz, Jano Hemplowjch* (Prenčov, 1558). V súpise poddaných obce Nekye⁶ v roku 1558 sme zaznamenali trojmennú sústavu – *Ioannes Thoth Antal, Thoth Janos Thamas*. Na presnú identifikáciu jedincov sa k rodnému menu a priezvisku pridal ďalší člen živého mena (prímeno) – Antal, Tamáš.

Rozširovanie členov antroponyma súvisí s presnou identifikáciou jednotlivých platiteľov daní. Pri náraste počtu nositeľov rovnakého mena dochádza ku vzniku onymickej polysémie (k tomu Krško, 2002). Pokiaľ boli nositeľmi rovnakého mena a priezviska otec so synom, pisár tento problém vyriešil prívlastkami *starší, mladší* – *Pauli Zabo senioris, Pauli Zabo iunioris* (Slatina, 1602). V iných prípadoch tento jav pisár vyriešil prídavným menom *ďalší* – *Michael Thoth, Alter Michael Thoth* (Slatina, 1558); *Gregorius Hremiar, Alter Gregorius Hremiar* (Žibritov, 1602); *Thomas Burda, Alter Thomas Burda* (Krnišov, 1602).

V súpisoch z rokov 1558 a 1602 už nachádzame medzi platcami daní aj ženy. Pisár zapísal vdovy, ktoré po smrti manžela prevzali povinnosť platiť dane. Zápis

⁶ Národnostne išlo o obec so slovenským a maďarským obyvateľstvom, preto sa tu častejšie vyskytovalo priezvisko *Tóth* vo význame Slováč, na odlišenie príslušníkov iného ako maďarského etnika.

ich mien tiež reflektuje podobu používania v danej dobe – niektoré vdovy boli zapísané pomocou mena zosnulého manžela – *Relicta Lazkow* (Svätý Anton, 1558); *Relicta Gasparic* (Ilija, 1558); *Relicta quondam*⁷ *Kropelka* (Svätý Anton, 1602); *Relicta Jelenowých* (Krnišov, 1602). Niektoré mená zosnulých manželov obsahovali jeho rodné meno i priezvisko – *Relicta Petri Frolin*, *Relicta Ioannis Kowach* (Štefultov, 1602); *Relicta Andreae Berka* (Čelovce, 1602); *Relictae Galli Mese* (Medovarce, 1602). Posun v zapisovaní ženských antroponým nastal v prípadoch *Relictae Marthae Zajacowých*, *Relictae Dorotheae Zajacowých* (Čabradský Vrbovok, 1602) – tu už poznáme aj rodné meno žien – Marta, Dorota, ktorých manželia mali priezvisko Zajac⁸. Pri zápise *Relicta Dora* (Ilija, 1558) môžeme predpokladať mimojazykovú skutočnosť, že išlo o ženu, ktorá bola vdovou dlhší čas a v obci už bola známa nie cez meno bývalého manžela, ale v komunikácii bola označovaná len svojím rodným menom. Zápis *Relicta Polka et Mýkws* (Krnišov, 1558) označuje vdovu, ktorá žila v jednom dome s novým nájomníkom – Mikušom. Ich vzájomný vzťah nevieme určiť, mohlo ísť o druha, brata, švagra... Súpis mien však v každom prípade označoval osoby povinné platiť dane. Posledná (zaujímavá) podoba *Relicta Wýdowa* (Krnišov, 1558) vznikla chybou pisára, ktorý neporozumel reálnemu antroponymu a danú osobu zapísal len ako vdovu (doslova – *vdova Vdova*).

O výraznom posune od dvojmennej antroponymickej sústavy s rodným menom a prímenom k dvojmennej sústave s rodným menom a priezviskom, ktoré už bolo dedičné a ktoré už nemalo žiadne sémantické prepojenie s apelatívnou hodnotou prímena, svedčia mená osôb v jednej obci, ktoré majú rovnaké priezvisko – *Daniel Hremiar* / *Gregorius Hremiar* (Žibritov, 1602), ale aj mená ľudí s rovnakým rodným menom i priezviskom, ktoré musel pisár odlíšiť prídavným menom *ďalší* – *Thomas Burda*, *Alter Thomas Burda* (Krnišov, 1602). Veľmi jasným dôkazom ustaľovania dnešnej modernej dvojmennej sústavy je zápis mena *Ioannes Hrnecar figulus* (Svätý Anton, 1602), ktorý bol bližšie charakterizovaný svojím povolaním (lat. *figulus* – hrnčiar), napriek tomu, že bol nositeľom priezviska *Hrnčiar*. Zvýraznenie jeho povolania apelatívom hrnčiar podčiarkuje skutočnosť, že priezvisko sa už reálne nespájalo s apelatívom označujúce povolanie alebo inú reáliu.

Analyzované stredoveké a novoveké antroponymá poddaných Čabradského panstva sú dôkazom zachytenia živej antroponymie, ktorá sa používala v bežnej komunikácii. Výskumná vzorka reflektujúca antroponymiu v rozpätí takmer dvesto rokov poukazuje na to, že 15. storočie bolo rozhodujúcim sto-

⁷ Lat. *quondam* – (o osobe) nebohý (Marek, 2012: 240) – *Relicta quondam Kropelka* – vdova po nebohom Kropelkovi.

⁸ Antropoformant *-ovič*, ktorý sa uplatnil pri priezviskách po otcovej línii u mužov (pozri pozn. č. 3) má posesívny charakter aj v prípade žien.

ročím prechodu k dnešnej dvojmennej sústave s dedičným priezviskom. Postupný prechod od prvotnej jednomennej sústavy cez rôzne formy dvojmennej sústavy reprezentovaných v raných fázach predovšetkým spojením rodného mena a charakterizujúceho prímena postupne smerovala k spojeniu rodného mena a dedičného priezviska, ktoré už nevyjadrovalo pôvodnú apelatívnu hodnotu prímena.

BIBLIOGRAFIA

- BAKÁCS I. (1971). *Hont vármegye Mohács előtt*. Budapest.
- KRŠKO J. (2002). Mikroštruktúrne vzťahy v onymii. „Slovenská reč“, 67, 2002, č. 3, s. 142–152.
- KRŠKO J. (2016). Všeobecnolingvistické aspekty onymie. (Z problematiky onymického komunikačného registra). Banská Bystrica.
- MAKSAY F. (1959). Urbáriumok XVI–XVII. század. Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 7. Budapest. Dostupné na internete: https://library.hungaricana.hu/hu/view/MolDigiLib_MOLkiadv2_07/?pg=4&layout=s. [cit.: 9.9.2018].
- MAJTÁN M. (1980). Príspevok k metodike výskumu historickej antroponymie. In: J. Ružička (red.). *Jazykovedné štúdie*. 15. Horeckého zborník. Bratislava, s. 151–155.
- MAJTÁN M. (1994). Vývin priezvisk na Slovensku. „Slovenská reč“, 59, s. 30–37.
- MAJTÁN M. (2014). Naše priezviská. Bratislava.
- MALEC M. (1994). *Imiona chrześcijańskie w średniowiecznej Polsce*. Kraków.
- MALINIAK P. (2017). K majetkovým pomerom na Čabradskom panstve v neskorom stredoveku. „Acta historica Neosoliensia“, Roč. 20, č. 1, s. 4–34.
- MALINIAK P., KRŠKO J. (2019). Medzi zmenou a kontinuitou. Mená poddaných hradu Čabrad' v neskorom stredoveku. In: A. Chomová, J. Krško, I. Valentová (red.). *Konvergenzie a divergenzie v propriálnej sfére*. 20. slovenská onomastická konferencia. Banská Bystrica 26.–28. júna 2017. Zborník referátov. Bratislava, s. 343–351.
- MAREK M. (2012). *Glossarium mediae et infimae latinitatis Slovaciae*. Vol. II (L–Z). Trnava.
- NOVÁKOVÁ M. (2010). Najstaršie uhorské osobné mená a pomenovacia prax na Slovensku v 13.–14. storočí. Rukopis dizertačnej práce. Trnava.
- PLESKALOVÁ J. (2009). K pojmenovacím zvyklostem v období 12.–13. století. In: M. Harvalík, E. Minářová, J. M. Tušková (eds.). *Teoretické a komunikační aspekty proprií*. Prof. Rudolfu Šrámkovi k životnímu jubileu. Brno, s. 155–162.
- PLESKALOVÁ J. (2011). Vývoj vlastních jmen osobních v českých zemích v letech 1000–2010. Brno.
- ŠMILAUER V. (1973). Ze staré antroponymie v Hontu. In: M. Blich a M. Majtán (red.). *Zborník Pedagogickej fakulty v Prešove Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach*, roč. XII, zv. 3 Slavistika, V. zasadanie Medzinárodnej komisie pre slovanskú onomastiku a V. slovenská onomastická konferencia (Prešov 3.–7. mája 1972). Zborník materiálov. Bratislava, s. 185–196.
- ŠTEFKOVÁ M. (2011). Antroponymická soustava v urbářích z 15. století. „Linguistica Brunensia“, Vol. 59, 1–2, s. 173–181.
- TRAWIŃSKA M. (2016). Nazywanie ludzi w wielkopolskich rotach sądowych z XIV i XV wieku. „Prace Filologiczne“, t. LXIX, s. 493–502.

- TRAWIŃSKA M. (2017). Między „*nomen appellativum*” a „*nomen proprium*” w *poznajskich księgach ziemskich z XIV i XV wieku*. „*Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Linguistica*”, t. 51 (1), s. 199–206.
- TRAWIŃSKA M. (2018). *Cyfrowe repozytorium średniowiecznych ksiąg ziemskich*. W: Z. Greń (red.). *Z polskich studiów slawistycznych. Językoznawstwo*. T. 2. Poznań, s. 337–347.
- VALENTOVÁ I. (2012). *Poznámky k rozdielom medzi prezývkou a funkčným členom živého mena – individuálnou charakteristikou*. In: M. Ološtiak (red.). *Jednotlivé a všeobecné v onomastike. Zborník referátov z 18. slovenská onomastická konferencie (Prešov 12.–14. september 2011)*. Prešov, s. 113–122.

SUMMARY

REFLECTION OF THE HISTORICAL FACTS IN THE FORMATION OF THE MEDIEVAL ANTHROPONYMY (WITH AN EXAMPLE FROM HONT)

The paper discusses the way the two-name anthroponymic system was formed – the original one-name system (first name) evolved into the two-name system (first name + byname) and later, the three-name system was stabilised (first name + hereditary byname + functional element of the unofficial name). In the period when the byname became hereditary and was transferred to the following generation, it turned into a surname in terms of its function, and its semantic value went extinct. The lists of subjects in the Hont region of Slovakia were used as the material for analysis. Functional elements of the unofficial names correspond with today's elements of unofficial anthroponymy; in the past, they were motivated by their owner's occupation, mental and physical attributes, or their place of origin. The analysis of these names brings important knowledge about the history: the anthroponyms provide information on occupation, origin, and appearance of people in the Middle Ages.

Keywords: Hont, anthroponymy, anthroponymic system, nickname, by-name